

UN SEMICENTENAR ÎN ROMÂNIA MARE. COMEMORAREA LUI AVRAM IANCU LA 50 DE ANI DE LA MOARTE

Ion Cârja*

Abstract: *The creation of Greater Romania, in 1918, opens a period in which the important Romanian identity references are celebrated in consonance with the idea of the appearance of the full national-state unity. Such a fundamental reference for the Romanian identity was represented by the historical character Avram Iancu, whose memory is fully evoked in three contexts, in the first post-war decade. Firstly was the year 1919, when the first trip through Transylvania of the Kings of Greater Romania, Ferdinand and Maria, took place, in which the area of the Apuseni Mountains related to the events of the 1848 revolution and the figure of Avram Iancu were especially taken into account. The commemoration of the 50th anniversary of Avram Iancu's death in 1922 followed, marked by several initiatives, in places of reference for Iancu's memory: Tebea, Abrud, Vidra de Sus, Deva, but also in Vienna. The most important celebration of Avram Iancu's memory in Greater Romania took place in 1924, when national celebrations were organized and dedicated to the anniversary of a century since his birth. In this material, we deal with how the memory of Avram Iancu was evoked and celebrated at the half-centennial of his death, in 1922, through the initiatives of commemoration in the mentioned places as well as through a „press campaign” supported by Transylvanian Romanian periodicals such as „Transilvania”, „Patria”, „Telegraful Român”, „Unirea”, „Gazeta Transilvaniei”, „Foaia Poporului”.*

Keywords: Avram Iancu, commemoration, 1922, semicentenary, national identity.

Înfăptuirea României Mari, la sfârșitul Primului Război Mondial, deschide un capitol interesant și sugestiv pentru ceea ce a însemnat receptarea lui Avram Iancu de către posteritate¹. Este vorba despre un personaj istoric cu rol de simbol, un reper pregnant pentru identitatea națională a românilor din monarhia austro-ungară, care începuse a fi asumat ca erou al tuturor românilor încă înainte de 1918² și care, în primul deceniu de după Marea Unire, cunoaște un proces de „instituționalizare” a memoriei sale, ajungând să fie inclus în Panteonul național general. Alături de alte

* Conf. univ. dr. Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca; e-mail: icarja@yahoo.it; ID Orcid: 0000-0003-3252-9470

¹ Vezi, pe această temă, Ioachim Lazăr, Marcel Nicolae Morar, *Avram Iancu în memoria posterității*, Deva, Edit. Emia, 2008.

² Vezi, în acest sens, Raluca Tomi, *La posterità di Avram Iancu nell'area extra-carpatica romena (1872–1918)*, in „Transylvanian Review”, vol. XXXIII, Supplement No. 2, 2024, p. 197–214.

personaje istorice cu rol identitar major pentru românii din interiorul arcului carpat, precum Horea, Cloșca și Crișan, Avram Iancu va susține, în primul deceniu de după 1918 și ulterior, celebrarea unității național-statale de curând împlinite. Trei au fost, în această perioadă, momentele în care figura lui Iancu a ieșit cu pregnanță în relief, mai întâi prima vizită a Suveranilor români, Ferdinand și Maria, în teritoriile de peste Carpați de curând intrate în componența statului român, la începutul verii anului 1919, care a inclus în traseul său și zona Munților Apuseni, de la Câmpeni, Vidra și Abrud până la Țebea³. A urmat apoi, în septembrie 1922, comemorarea a 50 de ani de la moartea eroului și, respectiv, la sfârșitul lunii august și începutul lui septembrie 1924, aniversarea centenarului nașterii sale, manifestarea de cea mai mare amploare dedicată memoriei lui Avram Iancu în întreaga perioadă interbelică. Sunt momente de referință ale unui parcurs eroizant, în cadrul cărora Iancu ajunge să fie proclamat drept un „sfânt al Națiunii”, pentru a spune astfel, în noul context politic și în climatul mental și de sensibilitate colectivă de după constituirea României Mari.

Inițiativa comemorării unei jumătăți de veac de la trecerea în eternitate a celui care, la 1848–1849, a condus rezistența românească din Munții Apuseni, a aparținut Asociațiunii ASTRA și Mitropoliei Ortodoxe a Ardealului, prin protopopiatul Brad. Asociațiunea sibiană și-a făcut cunoscut planul de acțiune în acest sens printr-o circulară promulgată sub semnătura președintelui Andrei Bârseanu și a secretarului Ioan Georgescu, cu data de 1 august 1922, publicată în revista „Transilvania” sub titlul: *Pentru serbătorirea lui Avram Iancu. Către despărțămintele și agenturile „Asociațiunii” și către marele public românesc*. Documentul dezvoltă o pledoarie pentru necesitatea comemorării lui Avram Iancu acum, la 50 de ani de la moartea sa, afirmând între altele că „Prilejul acesta mare nu poate trece, nu e iertat să treacă, fără de urmă, în viața poporului nostru, care, în sfârșit, a ajuns la libertatea politică și națională, pentru care a luptat el și alții ca și el. E o datorie elementară pentru tot Românul și omul de bine să sărbătorească în chipul cel mai demn pe cel mai nenorocit dar și cel mai iubit dintre marii eroi ai Ardealului”⁴.

Comemorarea semicentenarului morții lui Avram Iancu trebuie să fie un prilej de solidaritate națională, în vederea cinstirii numelui eroului, continuă circulara Asociațiunii, astfel aceasta invită propriile despărțăminte și agenturi, alături de alte organizații importante din țară, „precum și pe toți oamenii de bine să pregătească serbări demne pentru pomenirea marelui erou pretutindeni între români”. Ce această ocazie ASTRA a dedicat un număr din revista „Transilvania” personalității lui Avram Iancu, prezentate în paginile publicației prin intermediul unor texte cu caracter istoric și literar, semnate de autori ca: Nicolae Iorga,

³ Ion Cârja, Cecilia Cârja, „Suveranii în Ardeal!”. *Presa românească din Transilvania despre prima vizită a regilor României Mari în teritoriile de peste Carpați (22 mai – 1 iunie 1919)*, în vol. *Istoria în cetate. Profesorului Vasile Dobrescu la împlinirea vârstei de 80 de ani*, coord.: Corina Teodor, Giordano Altarozzi, Maria Tătar-Dan, Cluj-Napoca, Edit. Mega, 2023, p. 261–278.

⁴ „Transilvania”, LIII, 1922, nr. 9, septembrie, p. 616.

Ion Borgia, Ion Gorun, Ioan Georgescu, Virgil Șotropa, Constanța Hodoș, Nicolae Bălănescu, Ioan Boroș și alții, precum și o broșură care-i prezintă viața și faptele. O inițiativă importantă pentru ceea ce numim „instituționalizarea” memoriei lui Avram Iancu în România Mare, anunțată de ASTRA cu ocazia pregătirii acestei comemorări semicentenare, constă în proiectul de organizare a unui muzeu la Vidra de Sus, „lângă casa părintească a eroului, care este proprietatea acestei «Asociațiuni», cu scopul ca acolo să se adune și păstreze toate obiectele mai de seamă privitoare la persoana eroului și la mișcarea națională pornită de el”. Pentru acest scop, ASTRA anunță că a donat 50.000 de lei, alături de alte contribuții între care se menționează și lemnul necesar pentru construirea clădirii în care urmează a fi instalat muzeul, iar cu ocazia apropiatei comemorări, Asociațiunea sibiană îndeamnă la organizarea unei colecte, astfel încât cu ocazia serbărilor ocazionate de centenarul nașterii eroului, în 1924, muzeul să poată fi inaugurat. Nu în ultimul rând, Asociațiunea a organizat o loterie pentru strângerea de fonduri, în vederea realizării acestui obiectiv, edificarea muzeului de la Vidra de Sus⁵.

În finalul documentului se comunică oficierea unui parastas, la mormântul eroului de la Țebea, în data de duminică 1/14 septembrie, cu speranța că se vor organiza și alte momente comemorative de acest fel, în țară, în memoria lui Avram Iancu. Sunt de asemenea îndemnate structurile din teritoriu ale ASTREI și populația să inițieze, cu această ocazie, „festivaluri cu cântări, conferințe, lecturi etc. privitoare la eroul Avram Iancu” și, respectiv, să se colecteze bani „pentru ridicarea muzeului istoric și al monumentului proiectat de „Asociațiune”⁶.

Apelul Asociațiunii a fost preluat și de alte gazete⁷, care au găzduit de altfel și pe cont propriu anunțuri și informații privind aceste serbări comemorative. Astfel, „Foaia Poporului” publica știrea că: „Din prilejul aniversării de 50 de ani, de la moartea eroului Avram Iancu, s-au aranjat mari serbări la mormântul lui din Țebea. Iau parte români din toate unghiurile țării”⁸. Din „Telegraful Român” aflăm cum și-a propus Mitropolia de la Sibiu să se implice în organizarea acestui eveniment. Astfel, mitropolitul Nicolae Bălan a dispus ca protopopul Bradului, Pompiliu Piso, împreună cu clerul din subordine să officieze „cu solemnitatea cuvenită sfânta liturghie în biserica de la Țebea și parastas la mormântul adormitului întru Domnul, marelui erou național Avram Iancu, ridicând rugăciuni către Atotputernicul pentru odihna sufletului aceluia, care a fost gloria Munților Apuseni”. Ziarul insistă pe caracterul solemn al sărbătorii comemorative de la Țebea, adăugând faptul că se așteaptă participare numeroasă, de „cler și popor”, din întreg ținutul Zarandului și din alte părți ale țării. Oaspeții urmează să sosească la Brad cu o zi mai devreme, iar în data plănuită pentru sărbătoarea comemorativă, participanții urmează să plece în procesiune spre Țebea, în frunte cu elevii școlilor din Brad, „cu stindard”, după ei profesorii, protopopul ortodox local și preoțimea, împreună cu „întreg poporul adunat la Brad”. Se preconiza, de

⁵ *Ibidem*, p. 616–617.

⁶ *Ibidem*, p. 617–618.

⁷ „Unirea”, XXXII, 1922, nr. 36, 9 septembrie, p. 2–3.

⁸ „Foaia Poporului”, 30, 1922, nr. 37, 17 septembrie, p. 3.

asemenea, organizarea unui festival, pentru ca în final oficiosul mitropolitan să conchidă: „Astfel, se va desfășura o serbare vrednică de numele lui Avram Iancu”⁹.

Așa cum se putea înțelege din informațiile difuzate de presă, momentul comemorativ cel mai important, dedicat trecerii unei jumătăți de veac de la moartea lui Avram Iancu, urma să aibă loc la Țebea, un loc prin excelență sacru pentru memoria eroului în posteritate. Responsabilitățile organizatorice pentru buna desfășurare a acestui moment au fost asumate de Mitropolia ortodoxă a Ardealului și de ASTRA, după cum rezultă din cele consemnate în paginile „Telegrafului Român” de către preotul Ion Indreiu, care semnează un articol-reportaj, sintetic, intitulat *Din Zarand-Comemorarea lui Avram Iancu la Țebea în 1/14 septembrie 1922*. Autorul articolului menționează dintru început că organizatorii evenimentului au beneficiat de sprijinul administrației județene și de susținerea populației românești din ținutul Zarandului. În cimitirul bisericii din Țebea, mormântul lui Iancu era curățat, îngrijit și împodobit de localnici cu „flori naționale”. Se consemnează că au fost depuse două cununi pe mormânt, una „de către delegații Asociațiunii, iar alta de reuniunea femeilor române din Brad”. Ca participanți, articolul din care cităm a înregistrat prezența autorităților civile, ai preturii și judecătorei de ocol din Baia de Criș, „cu întreg personalul în frunte cu șefii lor”, însoțiți de populația din această localitate – sosiți cu toții în data de 14 septembrie, ora 9, în cimitirul de la Țebea. La ora 9:10 sosește trenul special dinspre Brad, cu oaspeți din jurul Bradului, în frunte cu preoții și autoritățile din Brad, Reuniunea femeilor române, reprezentanți ai muncitorimii „cu stindardul lor”, alături de numeroși oaspeți veniți de mai departe, ca Vasile Goldiș și dr. Teodor Pop de la Arad etc.¹⁰.

Într-o primă parte a sărbătorii comemorative a fost slujită Liturghia, cu participarea a cinci preoți și, în continuare, parastasul de pomenire pentru Avram Iancu. Din cauza timpului ploios, slujba parastasului a avut loc în biserică „până la momentul ridicării parastasului când delegatul Asociațiunii din Sibiu dl I. Georgescu cu dir. despărțământului dl Dr. P. Oprea, ridică parastasul și preotimea și publicul în procesiune merge la mormântul lui Avram Iancu unde se cântă «Cu sfinții odihnește ...» și o ectenie, după «Tatăl nostru» publicul în frunte cu preoții și delegații se întorc în biserică”. Au urmat câteva cuvântări, primul care a vorbit fiind preotul I. Perianu, în absența protopopului Piso al Bradului. Acesta a prezentat momente mai însemnate din viața lui Avram Iancu și a transmis cuvântul de binecuvântare al mitropolitului Nicolae Bălan, care n-a putut participa la eveniment. A urmat discursul delegatului Asociațiunii și secretar al acesteia, Ioan Georgescu, care a evocat personalitatea, faptele și întregul parcurs biografic al lui Avram Iancu, o intervenție cu impact asupra publicului, care „a rămas adânc impresionat”. A urmat la cuvânt Vasile Goldiș, personajul cu cea mai mare greutate și vizibilitate publică dintre toți cei prezenți, președinte al ASTREI după moartea lui Andrei Bârseanu. Acesta a avut un discurs amplu, în care s-a referit la rolul

⁹ „Telegraful Român”, LXX, 1922, nr. 67, 26 august /8 septembrie, p. 2.

¹⁰ Idem, nr. 71, 9/22 septembrie, p. 2.

gintei latine în Orient, apoi la importanța luptei pentru libertate a lui Horea, Cloșca și Crișan și Avram Iancu, luptă continuată și finalizată prin „unirea neamului românesc, înfăptuită în 1918”. În continuare, trei elevi ai Liceului „Avram Iancu” din Brad au recitat poezii, iar corpul învățătorilor prezenți, acompaniat de public, a cântat „Colo-n munții Țebei”. Oaspeții au plecat cu trenul special, „adânc impresionați și în convingerea că și-au îndeplinit o sfântă datorie”¹¹.

Ziarul „Unirea”, periodic oficial al mitropoliei de la Blaj, a publicat în numărul său din 30 septembrie 1922 un rezumat al comemorării lui Avram Iancu, de curând desfășurate la biserica din Țebea. Dintre cele consemnate de oficiosul blăjean, reținem faptul că pe cununa depusă din partea ASTREI la mormântul lui Iancu era scris: „Regelui munților și inimilor românești”, iar discursul lui Vasile Goldiș este prezentat astfel: a vorbit „în numele partidului național român, d. Vasile Goldiș, care într-o alocuție către duhul lui Iancu a făcut juruința solemnă, că urmașii lui în conducerea poporului român din Ardeal «nu se vor odihni până când nu se va înstăpâni în țară dreptatea, cinstea și morala, pentru cari a luptat și el»”¹².

Comemorarea de la Țebea a fost momentul dedicat memoriei lui Avram Iancu la 50 de ani de la moarte, cu cea mai mare încărcătură simbolică, pentru că ceremonia propriu-zisă s-a desfășurat în locul în care Avram Iancu își doarme somnul de veci, în al doilea rând pentru că a fost asumată instituțional de către două structuri reprezentative ale românilor din Transilvania, Mitropolia Ortodoxă a Ardealului și ASTRA. Nu în ultimul rând, momentul comemorativ de la Țebea a beneficiat de o anumită promovare, prin intermediul presei, în opinia publică a românilor din Transilvania, cel puțin. Așa cum și-au dorit, de altfel, inițiatorii acestei sărbători de aducere aminte a eroului de la 1848, sărbătoarea comemorativă de la Țebea n-a fost singura evocare a lui Avram Iancu acum, la împlinirea unei jumătăți de veac de la moarte. Presa epocii a consemnat două acțiuni de comemorare a prefectului de legiune moștească de la 1848, desfășurate în zona centrală a Munților Apuseni, perimetrul geografic al desfășurărilor de fapte care au eternizat numele lui Iancu în istoria românilor. Prima a fost organizată la Abrud, în data de 10 septembrie, din inițiativa comunității românești din acest orașel montan, cu sprijinul Batalionului de Vânători de Munte, care-și stabilise garnizoana aici după unirea Transilvaniei cu România. Așa cum aflăm din consemnările ziarului „Patria”, „organ al Partidului Național Român”, duminică 10 septembrie de la ora 11 a fost oficiat un parastas solemn în piața centrală a orașului, ceremonia religioasă fiind condusă de protopopul Petru Popovici, în prezența militarilor din „corpul Vânătorilor de Munte”, a ofițerilor și intelectualității, cu participarea numeroasă a populației din urbe. După parastas, avocatul David Căndea a recitat o poezie scrisă când era student la Budapesta, în care elogia personalitatea lui Avram Iancu. A urmat defilarea armatei, în aplauzele și ovațiile celor prezenți. Seara a avut loc un spectacol, în sala festivă a hotelului Detunata, în care corul soldaților

¹¹ *Ibidem*, p. 2–3.

¹² „Unirea”, XXXII, 1922, nr. 39, 30 septembrie, p. 4.

condus de locotenentul Cojan a cântat imnul regal, dr. Mircea Pop a ținut un discurs în care a evocat personalitatea și faptele lui Iancu, iar preotul Goia a cântat câteva doine la fluier. Momentul culminant al serii a fost asigurat de domnișoara Jeana Popovici, care a cântat acompaniată la pian de „dna maior dr. David”. A urmat un „splendid quartet de instrumente executat de dnii col. Jacobits, dr. Alex. Borza, Zeno Borza și prof. de muzică Trața”. În final, corul bărbătesc al intelectualilor și ofițerilor a interpretat câteva cântece corale, între care și marșul lui Iancu”¹³.

Prezentând comemorarea de la Abrud, din 10 septembrie 1922, „Patria” surprinde într-un comentariu sugestiv legătura dintre omagierea personalității și a memoriei lui Avram Iancu și celebrarea unității național-statale de curând înfăptuite: „Importanța istorică a lui Iancu stă însă în faptul de a fi dat cu pilda vieții și martiriului său imbold generațiilor de luptători ce au venit, moment de a rezista și pregăti marea operă de unire, care s-a înfăptuit sub domnia glorioasă a Regelui Ferdinand I”¹⁴.

O altă comemorare de semicentenar, care a devansat-o pe cea de la Tebea, a avut loc la Vidra de Sus, în data de 11 septembrie 1922, când „intelectualii din Munți și poporul din cele trei Vidre s-a achitat în mod măreț de datoria ce o are față de memoria eroului răsărit din mijlocul lor”. Inițiativa de a-l evoca pe Iancu „la el acasă” a aparținut, conform relatării publicate în același ziar „Patria”, intelectualilor români din Câmpeni, „în frunte cu vrednicul lor protopop Iosif Gomboș”. Ziua a început și în acest caz prin oficierea unei liturghii, urmate de un parastas pentru Avram Iancu, lângă casa sa natală din Vidra de Sus, de către protopopul Iosif Gomboș, asistat de patru preoți și de corul meseriașilor din Câmpeni condus de T. Orlea. Participarea numeroasă la această evocare a eroului de la 1848 este descrisă în mod sugestiv de corespondentul ziarului „Patria”: „A fost un tablou măreț văzând grupați în jurul altarului improvizat întreg poporul de pe Valea Vidrelor în frunte cu un număr impozant de doamne, domni, plugari și meseriași din Câmpeni, Abrud și chiar din depărtări”¹⁵.

La această ceremonie comemorativă a fost prezentă o delegație din partea Partidului Național Român, formată din patru membri ai comitetului executiv: Ștefan Cicio Pop, Zosim Chirtop (primul prefect român al județului Turda-Arieș), Romul Boilă și Valer Moldovan (prefectul în funcție al județului Turda-Arieș, ulterior deputat și senator în Parlamentul României Mari). A participat, de asemenea, fanfara Regimentului de Infanterie 97/98 din Turda, care a intonat în final „Imnul Regal” și „Deșteaptă-te române”. După oficierea parastasului, primul care a luat cuvântul a fost protopopul Iosif Gomboș, care a vorbit în calitate de nepot al lui Avram Iancu, pe care l-a și cunoscut de altfel, copil fiind, în casa părinților săi din Vidra de Sus. Acesta „a ținut o frumoasă vorbire, în care a povestit interesante și emoționante detalii din viața eroului”. A vorbit în continuare Ștefan Cicio Pop, un personaj care nu mai are nevoie de nici o prezentare, membru marcant al PNR, participant activ la realizarea Marii Uniri și fost ministru, care a făcut o evocare de suflet a eroului de la 1848, „arătându-l ca pe omul trimes de Dzeu ca să lupte și să sufere martiriu pentru cauza sfântă a neamului său [...]”. Mai departe, a

¹³ „Patria”, IV, 1922, nr. 199, 14 septembrie, p. 2.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Idem*, nr. 201, 16 septembrie, p. 3.

rostit un scurt cuvânt de mulțumire prefectul județului, Valer Moldovan, iar în continuare a vorbit Iosif Iancu, nepot al lui Avram Iancu. La propunerea lui Ștefan Cicio Pop a fost aleasă o delegație de țărani din Vidra, care să participe la sărbătoarea comemorativă de la Țebea, programată să aibă loc câteva zile mai târziu, în 14 septembrie. N-a lipsit dintre oratori o intervenție „neavenită”, cea a lui Iosif Arieșan, preot greco-catolic în localitatea Certege¹⁶, care a propus celor prezenți să trimită o adresă de salut, sub forma unei telegrame, primului ministru Ion I. C. Brătianu. Întrucât cei prezenți au primit ideea „cu profundă tăcere și cu zâmbete ironice”, inițiatorul și-a retras propunerea. „Patria” comentează acest incident spunând că: „Preotul Arieșan și-a făcut urăta datoria de a provoca manifestații de partid la o adunare de pietate națională”. În final, cronica succintă a evenimentului, publicată în ziarul „Patria”, mai menționează că a fost colectată o sumă de bani pentru muzeul care se va construi lângă casa în care s-a născut Avram Iancu, și care trebuie să fie gata cu ocazia serbărilor ocazionate de centenarul nașterii acestuia, în anul 1924, conchide publicația citată¹⁷.

Spre deosebire de comemorarea de la Abrud, momentul de la Vidra este departe de a fi rezultatul unei inițiative strict locale de a-l pomeni pe Avram Iancu, a celor de pe valea Vidrelor ... În acest caz este vorba despre o acțiune de rememorare a lui Iancu, reprezentativă pentru zona centrală a Munților Apuseni, pentru arealul Țării Moților, care își asuma figura lui Avram Iancu și rolul său ca personaj istoric drept parte și fundament al propriei identități. În al doilea rând, este la fel de adevărat că momentul de la Vidra, din 11 septembrie 1922, a fost asumat și într-o anumită cheie politică, și prezentat ca atare de către „Patria”, oficiul principalului partid de opoziție din România aceluși moment, Partidul Național Român. Participarea a patru membri marcantă ai acestui partid precum și felul în care a fost gestionat incidentul generat de intervenția preotului Iosif Arieșan, „neofit liberal”, care „a încercat a se lingeși stăpânilor săi politici”, arată cum comemorarea lui Iancu de la Vidra a fost și o manifestare a „opoziției” din România, aflată atunci la începutul a ceea ce s-a numit „marea guvernare liberală”, 1922–1926. Figura lui Iancu a ajuns astfel, fatalmente, obiect de polemică și dispută politică, în contextul dat. Nu este, de altfel, singura dispută cu miză simbolic-identitară pe care o regăsim în viața publică a României Mari, aflate atunci în primii săi ani de existență. Încoronarea de la Alba Iulia, din același an, 1922, la data de 15 octombrie, a lui Ferdinand și Maria, ca suverani ai României Mari, a fost un obiect de controversă aprigă în condițiile în care singura Biserică participantă la această ceremonie a fost Biserica Ortodoxă, cealaltă Biserică importantă a românilor ardeleni, Biserica Greco-Catolică, fiind exclusă din desfășurarea ceremoniei de încoronare, complet neagreată, de altfel, de către Sfântul Scaun, care n-a văzut dintru început cu ochi buni încoronarea unui rege catolic de către ierarhia ortodoxă¹⁸.

¹⁶ *Șematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul 1923*, Blaj, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic, 1923, p. 58.

¹⁷ „Patria”, IV, 1922, nr. 201, 16 septembrie, p. 3.

¹⁸ Vezi, în acest sens, Petru Magdău, Lucian Turcu, Ion Cârja, *Atitudinea Bisericii Greco-Catolice față de ceremonia încoronării regelui Ferdinand I și a reginei Maria de la Alba Iulia din 1922*, „Annales Universitatis Apulensis. Series Historica”, 17/I, 2013, p. 119–155.

Comemorările de la Vidra, Țebea și Abrud sunt importante pentru memoria lui Avram Iancu la semicentenarul morții sale, pentru că au fost organizate în perimetrul în care s-a validat rolul său ca personaj de referință al revoluției de la 1848 din Transilvania. Astfel de manifestări de „aducere aminte” de Avram Iancu s-au organizat însă și în alte locuri, așa cum îndemna apelul promotorilor acestei acțiuni, ASTRA și Mitropolia de la Sibiu, cu mențiunea că foarte probabil nu toate au răzbătut în paginile presei din epocă. Din ceea ce s-a mai consemnat în gazete, menționăm un parastas pentru Avram Iancu organizat în aceeași zi în care s-a ținut cel de la Țebea, la catedrala ortodoxă din Arad: „Joi în 1/14 Septemvrie s-a celebrat pentru sufletul marelui erou Avram Iancu parastas în biserica catedrală, prin părintele protopop T. Vățian, preotul Alexa Popovici și diaconul ref. I. Cioară. Au participat autoritățile civile militare și public numărös. Ne plecăm smeriți în fața memoriei marelui Avram Iancu și rugăm pe Dumnezeu să binecuvinteze pomenirea lui în veci”¹⁹.

Semicentenarul morții lui Avram Iancu a fost comemorat și la Viena, din inițiativa Societății academice „România Jună”, așa cum aflăm din paginile celor două publicații bisericești, „Telegraful Român” și „Biserica și Școala”: „Duminecă în 17 l.c. societatea academică din Viena, România Jună, a sărbătorit cu mare cinste aniversarea de 50 de ani de la moartea lui Avram Iancu. Demineța s-a oficiat în capela românească parastas, la care au participat toți membrii coloniei române din Viena, în frunte cu ministrul legației noastre dl Cantacuzino și generalul Lupu. După amiază s-a dat o reușită serbare în localul Societății România Jună”²⁰.

Un alt moment comemorativ dedicat lui Avram Iancu, a avut loc din nou la Țebea, în 10/23 septembrie 1922, în contextul sosirii în zonă a episcopului ortodox de Arad Ioan Ignatie Papp, venit pentru a sfinți biserica de la Râșculița, din protopopiatul Hălmeagului, și pentru efectuarea unei vizitațiuni canonice. În drum spre Râșculița arhierul a trecut prin Baia de Criș și s-a oprit și la biserica din Țebea, unde, la cererea directorului liceului din Brad, a profesorilor și a protopopului tractual și în prezența elevilor de la liceu, a citit rugăciunile de începere a anului școlar, „după care imediat a urmat parastasul la mormântul eroului nostru național, Avram Iancu”. În continuare episcopul Papp a ținut o cuvântare în care a accentuat ideea că cea mai frumoasă și mai nobilă virtute creștinească este recunoștința față de binefăcătorii noștri, față de „distingii noștri bărbați, cari au luptat și s-au jertfit pentru binele obștesc și pentru neam”, virtute care trebuie cultivată și în rândul tinerilor, accentuat ierarhul²¹.

În organizarea despărțământului local al Asociațiunii, un alt moment de omagiere a memoriei lui Avram Iancu, consemnat de presa epocii, a avut loc la Deva ceva mai târziu, în data de 21 noiembrie 1922. Au vorbit cu această ocazie Iustin Pop și S. Câmpeanu, președintele despărțământului, iar în continuare „S-au recitat poezii, s-au executat cântece de elevii școalelor locale și de corul meseriașilor, și s-au arătat,

¹⁹ „Biserica și Școala”, XLVI, 1922, nr. 36, 4/17 septembrie, p. 3.

²⁰ „Telegraful Român”, LXX, nr. 72, 13/26 Septemvrie, p. 3, vezi și „Biserica și Școala”, XLVI, 1922, nr. 38, 18 septembrie/1 octombrie, p. 7.

²¹ „Biserica și Școala”, XLVI, 1922, nr. 39, 25 septembrie/8 octombrie, p. 4.

prin tablouri vii, scene din viața lui Iancu, tălmăcite prin cuvinte frumoase, alese de dna Lucreția Nicoară²².

Împlinirea a 50 de ani de la moartea lui Avram Iancu, înainte de a se concretiza prin momente comemorative și concomitent cu acestea a fost un subiect de presă, o temă pe care ziarele anului 1922 au integrat-o, așa cum am văzut, în fluxul știrilor curente, „de actualitate”. Avem însă periodice care au acordat atenție specială acestui moment semicentenar, făcând din memoria eroului de la 1848 un subiect de prim-plan, evidențiind astfel importanța personajului istoric Avram Iancu pentru identitatea și pentru sensibilitatea colectivă românească.

De departe, din întreaga presă românească a anului 1922, cele mai bine „garnisite” cu texte despre Iancu sunt revista „Transilvania” a ASTREI, numărul din luna septembrie, respectiv, ziarul „Patria”, organ de partid, oficiosul Partidului Național Român, cel care, în anul 1926, prin unirea cu Partidul Țărănesc din Vechiul Regat, se va transforma în Partidul Național Țărănesc. Numărul 9 din luna septembrie al „Transilvaniei” își avertizează cititorii încă de pe prima pagină, cu privire la faptul că se ocupă în mod special de Avram Iancu, reproducând portretul bine cunoscut al eroului, opera lui Barbu Iscovescu, sub care se menționează următoarele: „Închinare lui Avram Iancu, cu prilejul semicentenarului morții sale (Septemvrie 1922)”²³. Dintru început se poate remarca nivelul ridicat al conținutului materialelor cu care revista Asociațiunii a realizat acest grupaj, dat între altele de numele de rezonanță care se găsesc printre contributory: istoricul și profesorul Nicolae Iorga, ziaristul cu vechi state de serviciu în mișcarea națională Valeriu Braniște, Ioan Georgescu, secretar al Asociațiunii, publicist și om de cultură activ și prolific, pe nedrept uitat astăzi, scriitorii Ion Gorun și soția sa Constanța Hodoș, istoricul și teologul Ioan Boroș, canonic și prepozit capitular la episcopia greco-catolică de Lugoj, profesorul și omul de cultură nășăudean Virgil Șotropa, ajuns mai târziu membru de onoare al Academiei Române.

Acest număr 9 al revistei „Transilvania”, închinat lui Avram Iancu, un adevărat „regal” de articole prin care este evocată personalitatea prefectului moț de la 1848, conține texte ce livrează o informație istorică veridică, alături de altele din zona memorialisticii și creației literare. O primă categorie de materiale sunt texte mai vechi despre Avram Iancu, unele dintre ele articole de ziar apărute în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe care „Transilvania” consideră potrivit să le republice în contextul semicentenarului morții personajului. Așa sunt, astfel, articole ca *Avram Iancu și Ioan Dragoș sau Politica românească și politica ungurească în anii 1848–49*, fragment din Raportul prefectului Avram Iancu „faptele oastei poporane care a stat sub comanda lui pe timpul războiului civil din Transilvania în anii 1848/49”, editat de redacția ziarului „Observatorul” din Sibiu în anul 1884²⁴.

²² „Telegraful Român”, LXX, 1922, nr. 90, 15/28 noiembrie, p. 4. Vezi și Ioachim Lazăr, Marcel Nicolae Morar, *op.cit.*, p. 61–64.

²³ „Transilvania”, LIII, 1922, nr. 9, septembrie, p. 557.

²⁴ *Ibidem*, p. 559–562.

Este reprodus, de asemenea, *Testamentul lui Avram Iancu*, datat Câmpeni, 20 decembrie 1850²⁵, urmat de un articol de scurtă întindere, intitulat *Cum e înregistrată moartea lui Avram Iancu?*²⁶. În aceeași categorie se încadrează articolul *Atrocități ungurești la 1848/9*, reprodus după un document rămas de la Ioan Micu Moldovan și păstrat atunci, în deceniile interbelice, în Biblioteca Centrală Arhiecezană din Blaj²⁷.

Deosebit de interesante sunt, nu numai pentru memoria lui Avram Iancu la 1922, ci și sub aspect istoriografic, cele câteva articole apropiate de genul memorialistic, texte care conțin amintiri și impresii retrospective despre personaj. Așa este, de pildă, articolul Constanței Hodoș, *Amintiri despre Avram Iancu*²⁸, textul lui Ioan Georgescu, *Pe urmele lui Avram Iancu*, scris pe baza unor mărturii adunate de la oameni din Apuseni care l-au cunoscut pe Iancu²⁹, articolul lui Virgil Șotropa, *Amintiri și impresii*, cu mărturii despre Iancu și epoca sa, adunate din ținutul năsăudean³⁰.

Pentru realizarea acestui număr special, revista „Transilvania” a obținut o colaborare de mare prestigiu, din partea unei personalități precum cea a savantului Nicoale Iorga, care a încredințat periodicului sibian un articol intitulat *Ceva nou despre Avram Iancu*, în care marele istoric valorifică informații despre Iancu și situația românilor ardeleni la 1848 în baza unor declarații ale generalului rus Lüders, preluate pe filieră istoriografică franceză³¹. De mare interes este apoi articolul semnat de Ioan Georgescu, secretarul Asociațiunii, cu tema *Avram Iancu în poezia populară română*³². Demn de remarcat este și grupajul intitulat *Spicuri din scriitorii români și străini despre eroul nostru Avram Iancu*, realizat cel mai probabil tot de către Ioan Georgescu³³. Scriitorul Ion Gorun semnează articolul *O scrisoare despre Avram Iancu – și altele*³⁴. Ioan Boroș a încredințat revistei un articol cu scurte considerații privind revoluția pașoptistă în spațiul bănățean, intitulat *Un răspuns și un avertisment tineretului de astăzi*³⁵. În fine, la rubrica intitulată „Cărți românești” găsim câteva consemnări privind lucrări de dată mai recentă despre personajul comemorat³⁶.

Ampla evocare a lui Avram Iancu de pe numărul din luna septembrie al revistei „Transilvania” se întindește cu poezii și cântece despre eroul pașoptist și epoca sa. Unele provin, cel mai probabil, din lirica populară, iar altele aparțin creației culte. Seria textelor de această factură se deschide cu poezia lui Ion Borgia, *La moartea unui viteaz*, publicată aici pentru că este un elogiu pentru eroi de genul lui Avram Iancu.

²⁵ *Ibidem*, p. 570.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, p. 588.

²⁸ *Ibidem*, p. 572–575.

²⁹ *Ibidem*, p. 576–583.

³⁰ *Ibidem*, p. 595–598.

³¹ *Ibidem*, p. 563–565.

³² *Ibidem*, p. 566–569.

³³ *Ibidem*, p. 584–588.

³⁴ *Ibidem*, p. 591–594.

³⁵ *Ibidem*, p. 599–600.

³⁶ *Ibidem*, p. 609–611.

Același Ion Borgia îi dedică o poezie Palagheiei Roșu, „amazoana” de la Mărișel. Este reprodusă, apoi, după o carte apărută la București în 1891, poezia *Carăle Iancului*. Poezia intitulată *Eroii*, semnată Volbură Poiană, a fost aleasă de redacția revistei în aceeași cheie a glorificării memoriei eroului pașoptist Avram Iancu. Interesantă este, în continuare, poezia *Iancu și Coșut*, preluată din cartea lui Teofil Fâncu și George Candrea, despre românii din Munții Apuseni, publicată la București în anul 1888³⁷. Mai puțin cunoscută este poezia *Iancu în Abrud*, o creație mai veche aparținând învățătorului bănățean Ioan Popovici³⁸.

Evocând personalitatea lui Avram Iancu, la împlinirea unei jumătăți de veac de la moartea sa, revista „Transilvania” a pus la dispoziția publicului cititor, a opiniei publice românești din epocă, o radiografie culturală de înaltă ținută și de mare varietate tematică a acestei figuri istorice de excepție. Oficiul Asociațiunii sibiene a realizat o omagiere complexă, de largă deschidere, a lui Avram Iancu, cum puține se puteau citi în gazetele care au văzut lumina tiparului în acest an semicentenar, 1922.

Din această perspectivă a evocării și cinstirii memoriei lui Avram Iancu, în anul semicentenar pe care îl avem în vedere, „Transilvaniei” i-a urmat îndeaproape ziarul „Patria”, periodic clujean, care se subintitula, după cum am menționat anterior, „organ al Partidului Național Român”. Este vorba de numărul 199 al acestei gazete, apărut chiar în ziua de 14 septembrie, data „oficială” *sui generis* pentru comemorarea a 50 de ani de la moartea eroului care-și dormea somnul de veci în cimitirul bisericii de la Țebea. Găsim și aici un grupaj amplu, consistent și destul de variat de texte care fac vorbire despre personajul omagiat.

Prima pagină găzduiește evocări ale personajului comemorat, semnate de intelectuali de referință ai istoriografiei și culturii românești interbelice, Ioan Lupaș, Gheorghe Bogdan-Duică și Ion Agârbiceanu. Articolul scris de Ioan Lupaș, *Cinci zeci de ani de la moartea lui Avram Iancu*, pleacă de la o idee frecventă acum, după 1918, în scrierile dedicate personajului la care ne referim, faptul că lupta și sacrificiile sale n-au fost zadarnice pentru că pe ele s-a clădit unitatea națională deplină, prin unirea tuturor românilor. Reflecțiile lui Ioan Lupaș sunt interesante și din perspectiva unui demers în plină realizare acum, după Marea Unire, unificarea patrimoniului identitar al națiunii prin includerea marilor personalități care funcționaseră până atunci mai degrabă ca referințe regionale, aceștia ajung să fie declarați eroi ai tuturor românilor. Reținem în acest sens un enunț din articolul lui Lupaș: „Adevărata lui credință nu putea fi alta decât cea botezată cu botezul de sânge al multor generații de mucenici și pentru care se sacrifică Horea, Cloșca și Crișan dincoace, iar Tudor Vladimirescu dincolo de munți”³⁹. În articolul intitulat *La o aniversare*, Gheorghe Bogdan-Duică vorbește despre orientarea politico-națională adevărată, de care au dat dovadă Iancu și

³⁷ Teofil Frâncu, George Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*, București, Tipografia Modernă, Gregorie Luis (128), 1888.

³⁸ Poeziile menționate sunt reproduse în revista citată după cum urmează: „Transilvania”, LIII, 1922, nr. 9, septembrie, p. 558, 563, 575, 589, 590, 594.

³⁹ „Patria”, IV, 1922, nr. 199, 14 septembrie, p. 1.

Bărnăuțiu, în contextul revoluției pașoptiste, spre deosebire de unii „rătăciți”, precum deputatul Ioan Dragoș, care au trecut de partea revoluției maghiare. În încheiere, autorul își exprimă dorința ca „monografia ce i se prepară lui Iancu” să culeagă toate legende referitoare la el, pentru ca în final „să avem deplina icoană a întregului suflet care a mișcat acel braț eroic, după care mulțimea pleca la moarte, ca la nuntă”⁴⁰. Ion Agârbiceanu în articolul *Prefectul Legiunii Gemine*, vorbește de spiritul latinist care a animat organizarea revoluției române la 1848, când mulțimile au fost împărțite în cohorte și centurii, conduse de prefecți și tribuni, „ca și străbunii lor”, iar poporul l-a făcut pe Iancu mai mult decât „prefect de legiune romană”, l-a făcut Craiul său⁴¹.

Dintre articolele semnate, apărute în acest număr al ziarului „Patria”, regăsim textul cu titlul *Armele lui Iancu*, scris de „Dr. Valer Moldovan”, de asemenea o personalitate importantă a „intelighenției” ardelene din epocă, pe care l-am amintit anterior⁴². O altă categorie de articole prezintă biografia și momentele fundamentale din viața lui Avram Iancu, unele fiind republicări ale unor texte mai vechi, apărute în presa românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Avem astfel testamentul eroului, reprodus pe prima pagină, chiar sub o imagine care-l înfățișează pe Iancu cu o mână pe tun și cu alta pe sabie. Mai jos, sub titlul *Vestea morții lui Iancu*, este reprodusă telegrama publicată în „Gazeta Transilvaniei”, numărul din 14/2 septembrie 1872, în care se anunța decesul eroului⁴³. Anunțul privind înmormântarea lui Iancu, este de asemenea reluat din „Gazeta Transilvaniei”, numărul din 21/9 septembrie 1872. Sunt reproduse, în continuare alte câteva articole mai vechi, din gazetele românești ale celei de a doua jumătăți a veacului al XIX-lea (cele mai multe în „Gazeta de Transilvania”): *Avram Iancu – Note biografice* –, *Înmormântarea lui Avram Iancu*, urmate de o scurtă informație cu titlul *Persecuțiuni postume*, referitoare la faptul că organizatorii principali ai ceremoniei de înmormântare a lui Avram Iancu – Sigismund Borlea, Nicolae Mihălțeanu și George Secula –, au fost trași la răspundere de autorități⁴⁴.

În continuare, numărul special al „Patriei”, dedicat lui Avram Iancu, mai conține un articol despre *Monumentul lui Avram Iancu*, în care se relatează despre colecta inițiată de români pentru ridicarea unui monument dedicat eroului, blocată de autoritățile maghiare, în perioada dualismului austro-ungar. Un alt articol, intitulat sugestiv *Meseria de erou*, formulează considerații interesante despre personaj pornind de la însemnarea lapidară și oarecum stângace din registrul morților, în care a fost consemnată trecerea eroului la cele veșnice: „Numele, polecra și meseria celui mort: Avram Iancu Eroul Românilor [...]”. Un alt articol este de asemenea sugestiv prin conținutul anunțat încă din titlu: *Avram Iancu și sinceritatea politice maghiare*. În fine, pe aceeași pagină 2 a ziarului din care cităm se mai regăsește informația

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 2.

⁴³ *Ibidem*, p. 3.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 2.

privind comemorarea lui Iancu la Abrud, desfășurată în 10 septembrie 1922, pe care am prezentat-o mai sus, urmată de textul poeziei populare despre „armele Iancului”⁴⁵.

Spre finalul grupajului de texte omagial-comemorative publicate de ziarul „Patria”, reține atenția articolul *Regele Munților – Cu prilejul celei de a 50 aniversare*, construit pe ideea că pentru ca idealurile pentru care a luptat Avram Iancu să fie pe deplin transpuse în fapte, este necesar ca după unitatea național-statală să se înfăptuiască dreptate deplină, o dreptate socială reală în folosul celor mulți. Citim aici printre rânduri o critică voalată a ziarului „Patria” la adresa realităților din prezentul de atunci, din România Mare, care trebuiau puse în acord cât mai deplin cu dezideratele și cu moștenirea transmisă peste timp de marele înaintaș. Evocarea lui Avram Iancu din acest număr special al „Patriei” mai conține articolul *Avram Iancu – caracterizat de Iosif Sterca Șuluțiu* – și, respectiv, *Caracterul lui Avram Iancu*, cu care se încheie grupaj dedicat eroului pașoptist⁴⁶.

În afara celor două periodice, „Transilvania” și „Patria”, nu am identificat alte gazete care să se fi ocupat în mod special de acest eveniment comemorativ, la scurgerea unei jumătăți de veac de la trecerea în eternitate a Craiului Munților. Informații și referiri la temă regăsim și în alte ziare ardelen, pe care le-am amintit în materialul de față, precum: „Telegraful Român”, „Unirea”, „Gazeta Transilvaniei”, „Foaia Poporului”, care amintesc acest eveniment semicentenar prin intermediul unor informații punctuale sau a unor articole mai ample, care depășesc dimensiunea strict informativă și participă la demersul general al presei, de comemorare și omagiere a eroului la 50 de ani de la moarte. Semicentenarul morții lui Avram Iancu a fost, în mod indiscutabil, un „eveniment de presă”, după cum spuneam mai sus, o referință importantă în zona memoriei istorice, depășit ca amploare și impact în acest an, de încoronarea regilor Ferdinand și Maria la Aba Iulia, desfășurată pe data de 15 octombrie 1922. Un exemplu interesant despre faptul că presa a ținut să marcheze acest semicentenar îl oferă un ziar care apărea departe de geografia „sacră” a pașoptismului românesc, Munții Apuseni, tocmai în Banat, este vorba de „Primăvara”, „ziar independent”, publicat la Sânicolau Mare. Acesta publică în două numere, din 17 decembrie și respectiv 24 decembrie 1922, câteva materiale scurte despre Avram Iancu: o evocare, testamentul, o poezie⁴⁷, precum și o știre privind proiectul de ridicare a unui monument la Cluj, dedicat eroului pașoptist⁴⁸.

În urma cercetării presei ardelen a anului 1922, un demers care nu are pretenții de exhaustivitate, considerăm că se impune, cel puțin cu titlu ipotetic, o anumită constatare: nu toate inițiativele comemorative, prilejuite de semicentenarul morții lui Avram Iancu, au fost menționate în paginile ziarelor. Am văzut că prezența cea mai frecventă în „fluxul de știri” din gazetele anului 1922 a fost, pe tema în discuție,

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 3.

⁴⁷ „Primăvara”, II, 1922, nr. 38, 17 septembrie, p. 1.

⁴⁸ *Idem*, nr. 52, 24 decembrie, p. 3.

comemorarea de la Țebea, din 14 septembrie, în timp ce alte momente de evocare a memoriei lui Avram Iancu, precum cele de la Abrud, Vidra de Sus, Arad, Viena sau Deva, chiar dacă sunt consemnate mai mult decât pasager și în treacăt, nu beneficiază de un grad de frecvență atât de ridicat. Înclinăm să credem, în această ordine de idei, că momentele comemorative au fost ceva mai numeroase, totuși, decât lasă să se întrevadă ziarele, astfel, de pildă, este greu de crezut că la Blaj, cu a sa Câmpie a Libertății de la 1848, un loc atât de puternic amprentat de figura lui Avram Iancu, nu s-a organizat nici măcar un parastas pentru erou, în anul semicentenar al morții sale. Ziarul „Unirea”, oficiul Mitropoliei Blajului, chiar acordând atenție comemorării unei jumătăți de veac de la moartea lui Iancu, nu consemnează nici un moment de această factură în orașelul de la confluența Târnavelor. De asemenea, dând curs apelului lansat de ASTRA și de către autoritățile bisericești ortodoxe (Mitropolia Ardealului), considerăm că cel puțin în biserici, prin slujba parastasului, e plauzibil ca Iancu să fi fost comemorat și în alte localități din interiorul Munților Apuseni, pe lângă Abrud și Vidra, de unde avem informații sigure.

Comemorările din anul 1922 au fost, indiscutabil, modeste ca anvergură comparativ cu serbările prilejuite de centenarul nașterii eroului, care vor avea loc doi ani mai târziu, în 1924. La nivelul imaginii elaborate de presă, evocarea de la Țebea s-a dorit a fi momentul cel mai important, „reprezentativ”, să-i spunem, pentru demersul de comemorare al lui Iancu la 50 de ani de la moarte. Pe lângă autoritățile locale din Brad și Baia de Criș și o participare populară de o anumită consistență a oamenilor din zonă, însă, reprezentarea „instituțională” la eveniment a fost una restrânsă și modestă în comparație cu serbările de la centenarul nașterii eroului, din 1924, în sensul în care la 1922 singura instituție cu greutate pentru toți românii ardeleni reprezentată prin liderii săi de la vârf a fost ASTRA – președintele Vasile Goldiș, însoțit de secretarul I. Georgescu, au fost prezenți la Țebea, în 14 septembrie – în timp ce din partea Mitropoliei Ardealului a fost trimis cuvântul de binecuvântare al mitropolitului Nicolae Bălan. Deloc lipsită de importanță și relevanță sub aspectul participării a fost comemorarea de la Vidra de Sus, organizată câteva zile mai devreme, în 11 septembrie, unde au fost prezenți patru membri ai comitetului executiv ai Partidului Național Român în frunte cu Ștefan Cicio Pop.

Pentru memoria lui Avram Iancu și, respectiv, pentru ceea ce a însemnat receptarea sa de către posteritate, comemorările din anul 1922 sunt importante în primul rând ca fapt în sine: acum, pentru prima dată, în România Mare, românii îl puteau evoca nestingheriți, în condiții de deplină libertate, pe „Craiul Munților”, fără teamă de represalii din partea unor autorități ostile, așa cum se întâmplase cu puțină vreme în urmă, în ultimele decenii ale dualismului austro-ungar. Momentele comemorative din 1922 sunt o anticipare și o pregătire pentru celebrările de proporții și de mai mare anvergură, care vor avea loc doi ani mai târziu, în 1924, cu prilejul centenarului nașterii lui Avram Iancu. Cu acest prilej, al comemorării unei jumătăți de veac de la moarte, se afirmă și se face „publicitate”, să spunem astfel, prin intermediul presei, pentru două proiecte majore pe linia ceea ce a însemnat celebrarea memoriei

lui Avram Iancu pe termen lung: edificarea unui muzeu la Vidra de Sus și ridicarea unui monument pentru „Eroul Românilor” de la 1848.

Așa cum rezultă din consemnările gazetelor, proiectul muzeului din satul natal al eroului prinsese deja contur în anul 1922, astfel încât Asociațiunea putea să anunțe acum, în paginile organului său de presă, revista „Transilvania”, că era în desfășurare o adevărată campanie în acest scop, cu sume de bani și material de construcție deja adunate, cu o colectă și o loterie publică ce urmau să se desfășoare cu ocazia comemorărilor de semicentenarul morții personajului, în toamna anului 1922. Dacă muzeul memorial, preconizat a se construi lângă casa părintească a lui Iancu, a fost un proiect împlinit pe termen mediu, fiind inaugurat, cel puțin într-o primă formă, în anul 1924, ridicarea unui monument pentru marele prefect pașoptist s-a dovedit a fi o idee care s-a nuanțat și redimensionat de-a lungul timpului. Se cunoaște, astfel, faptul că acest proiect are o istorie mai veche, fiind lansat de elita românească ardeleană încă din perioada dualistă, după moartea eroului, scop în care s-a încercat și o colectă, inițiativă blocată, așa cum am amintit mai sus, prin intervenția autorităților austro-ungare. După 1918, un obiectiv precis a fost ridicarea unui monument dedicat lui Iancu la Cluj, în fața catedralei ortodoxe, demers aflat el însuși în stadiu de proiect, acest locaș de cult fiind construit în perioada 1923–1933⁴⁹. Deși s-a vorbit în epocă de mai multe „monumente proiectate de Asociațiune” în cinstea lui Iancu⁵⁰, edificarea unui monument la Cluj, „orașul în care ni s-au făcut atâtea nedreptăți și unde ne-au prigonit de atâtea ori stăpânitorii noștri de odinioară”⁵¹, a devenit un obiectiv prioritar pentru demersul de celebrare memorială a eroului pașoptist. În acest sens s-a constituit un „Comitet executiv pentru statuia „Avram Iancu” din Cluj”, avându-l ca președinte pe generalul de divizie Nicolae Petala, care în primăvara anului 1922 desfășura o campanie de presă în vederea strângerii de fonduri pentru concretizarea acestei inițiative⁵². O statuie pentru Avram Iancu la Cluj n-a ajuns să fie inaugurată, însă, în anul centenar 1924, ci 69 de ani mai târziu, în 1993, la începutul perioadei post-comuniste.

Cu ocazia sărbătorilor dedicate centenarului nașterii, în anul 1924, a fost dezvelit la Baia de Criș un bust de bronz, care-l reprezenta pe Avram Iancu, operă realizată de sculptorul Romul Ladea. Întrucât s-a considerat că este o lucrare mai puțin reușită, acest bust a fost topit și înlocuit cu altul, făcut de Cornel Medrea și dezvelit în noiembrie 1925⁵³. În perioada următoare, alte monumente de for public reprezentative

⁴⁹ Vezi Alexandru Moraru, *Catedrala Arhiepiscopiei Ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului*, Cluj-Napoca, Edit. Arhidiecezană, 1998.

⁵⁰ *Pro memoria. – Jubileul de 50 de ani de la moartea lui Avram Iancu* –, „Unirea”, XXXII, 1922, nr. 36, 9 septembrie, p. 3.

⁵¹ *În amintirea lui Avram Iancu*, „Telegraful Român”, LXX, nr. 71, 9/22 septembrie, p. 2.

⁵² Vezi, în acest sens, *Statuia lui Avram Iancu*, „Gazeta Transilvaniei”, LXXXV, 1922, nr. 70, 30 martie, p. 2.

⁵³ Livia Coroi, *Avram Iancu în memoria zonei Brad*, în vol. *Avram Iancu – un om între oameni. Lucrările Conferinței Internaționale Avram Iancu – 200 de ani de la naștere. Omul, contemporanii, epoca*, Deva, 9–10 mai 2024, coord.: Ioan Bolovan, Ioan Sebastian Bara, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2024, p. 410–411.

pentru perpetuarea memoriei lui Avram Iancu în posteritate au fost statuia ecvestră realizată de Dimitrie Bârlad și dezvelită în 1927 la Târgu Mureș, de unde a fost transferată la Câmpeni în anul 1940, în contextul cedării Transilvaniei de Nord-Vest Ungariei, după arbitrajul-dictat de la Viena, precum și monumentul ecvestru amplasat în centrul orașului Târgu Mureș, în anul 1978, operă a sculptorului Florin Codre⁵⁴.

Interesant și puțin cunoscut, din categoria ideilor și a proiectelor cu caracter omagial-celebrativ, dedicate memoriei lui Avram Iancu după 1918, este proiectul de ridicare a unui monument pentru acesta și pentru Nicolae Bălcescu la Câmpeni ... „Unirea” blăjeană (numărul din 7 octombrie 1922) este singura sursă care consemnează o atare inițiativă, publicând un „Apel”, „din partea unui grup de intelectuali-scriitori, pictori, sculptori etc.”, care se adresează „cu sufletul curat către toți Români”, cerându-le sprijinul „pentru înfăptuirea acestui monument”. Argumentația pentru acest demers este construită pe antinomia trecut-prezent, un trecut glorios precum cel întruchipat de revoluția de la 1848, marcat de o puternică „solidaritate națională”, când „gândurile de libertate și unire circulau din Valahia și Moldova în Ardeal”, în timp ce prezentul cunoaște „cuvinte de hulă și de vrăjmășie”, care „pornesc dintr-o parte în alta a Carpaților”. Mormântul lui Iancu împreună cu gorunul lui Horea de la Țebea, evocă în același timp figura lui Nicolae Bălcescu, pe care idealul unității naționale l-au purtat „spre Ardeal la Iancu, în munții Abrudului”. Ridicarea unui monument comemorativ pentru cele două figuri astrale ale pașoptismului românesc ar putea avea un impact benefic asupra unui prezent din care lipsește convergența de idei și solidaritatea națională care au excelat în trecut, se menționează spre finalul „Apelului”: „Statuia, pe care voim s-o ridicăm la Câmpeni, ar revărsa în sufletele învrăjbite amintirea celor ce au căzut sleiți de puteri, mistuiți prin silințele ce au făcut spre a înturna o hotărâre nedreaptă a istoriei”⁵⁵.

În primul deceniu de existență a României Mari au avut loc câteva momente celebrative importante pentru memoria colectivă și s-au evidențiat în termeni omagiali identitatea națională și unitatea politico-statală deplină, de curând înfăptuită. Comemorarea a 50 de ani de la moartea lui Avram Iancu face parte din această serie de evenimente cu caracter de celebrare, care au îmbrăcat forma unor adevărate sărbători naționale, de anvergură și de mare impact, începând cu prima vizită în Transilvania, după 1918, a regilor României Mari, Ferdinand și Maria (22 mai – 1 iunie 1919), continuând cu cele două momente festiv-celebrative ale anului 1922: semicentenarul morții lui Avram Iancu și încoronarea regilor Ferdinand și Maria la Alba Iulia (15 octombrie 1922), apoi centenarul nașterii lui Avram Iancu în 1924 și aniversarea a 10 ani de la Marea Unire, în anul 1929.

⁵⁴ Eugen Goia, *Statuia lui Avram Iancu din Câmpeni un monument pentru o țară: Țara Moșilor*, articol accesibil pe site-ul: <https://www.dacoromaniaalba.ro/nr50/statuiaavramiancu.htm>, accesat în 26 martie 2025.

⁵⁵ *Pentru un monument Avram Iancu-Nicolae Bălcescu*, „Unirea”, XXXII, 1922, nr. 40, 7 octombrie, p. 1–2.

Comemorarea unei jumătăți de veac de la moartea lui Avram Iancu, în 1922, pune în lumină rolul Asociațiunii Transilvane ASTRA de „administrator” al memoriei „Craiului Munților”, un rol validat prin faptul că aceasta deținea deja în proprietate casa de la Incești, din Vidra de Sus, încă înainte de 1918, iar în anul de comemorare 1922 proiectul de ridicare a unui muzeu lângă casa în care s-a născut eroul pașoptist era deja inițiat, cu anumite obiective concretizate, după cum rezultă din paginile gazetelor de epocă. Apelul și îndemnul la organizarea momentelor de comemorare, în amintirea lui Avram Iancu, din toamna anului 1922, precum și campania de presă desfășurată cu această ocazie, se datorează de asemenea, așa cum am încercat să arătăm în acest articol, inițiativei și implicării directe, la cel mai înalt nivel, a Asociațiunii. În perioada complicată a dualismului austro-ungar, ASTRA a jucat un rol de importanță vitală în menținerea identității naționale a românilor din monarhie, o zonă pe care după 1918 n-o abandonează întru totul, chiar dacă în România Mare Asociațiunea a trebuit în mod inevitabil să-și redefinească misiunea și să performeze mai mult în domeniul cultural-educativ⁵⁶.

⁵⁶ Vezi, în acest sens, Valer Moga, *Astra și societatea 1918–1930*, Alba Iulia, Edit. Cognitiv, 2021.